

2015

Борисенко Н., Використання педагогічної спадщини В.Сухомлинського в процесі формування природознавчої компетентності учнів початкової школи. / Н.М.Борисенко, А.С.Бальоха // матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції і XXII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості»(24-25 вересня) / за заг. ред. А.М. Зубка. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – С.71-75.

Борисенко Н.М., Бальоха А.С.

Херсонський державний університет

Використання педагогічної спадщини В.Сухомлинського в процесі формування природознавчої компетентності учнів початкової школи

В статті розкриваються можливості залучення педагогічної спадщини В.Сухомлинського до процесу формування предметної природознавчої компетентності учнів початкової школи. Звертається увага на використання в контексті уроків природознавства літературних творів вченого, їх змістовий аналіз.

Періоди загострення протиріч та реформування освіти завжди відзначаються особливою увагою до творчої спадщини видатних педагогів. Так, В.Сухомлинський увійшов в історію вітчизняної і світової педагогіки як видатний педагог-гуманіст, який утверджував самоцінність дитячої особистості, необхідність зосередження педагогічного процесу на потребах розвитку творчих сил кожної дитини у різних видах діяльності, виховання на засадах загальнолюдських і національних цінностей.

Перехід на 12-річне навчання, запровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, надає змогу поглянути по новому на зміст дисциплін початкової школі. Так, навчальний предмет «Природознавство» має свої дидактичні особливості, які відрізняють його від інших предметів. Це курс, що містить систему узагальнених знань про природу, в доступній формі знайомить учнів з предметами та явищами природи, розкриває зв'язки між окремими явищами, допомагає пізнати закономірності розвитку навколишнього світу. Основне завдання курсу - формування в учнів початкових класів цілісної картини світу, яка має поступово поглиблюватися, створюючи базу для подальшого навчання в основній школі. Вивчення природознавства в початковій школі передбачає формування умінь аналізувати об'єкти природи, умінь порівнювати їх, виділяти істотні ознаки та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у природі, класифікувати об'єкти природи, аналізувати їх. Великого значення набуває процес засвоєння практичних навичок роботи на уроках, вдома, в

куточку живої природи, на пришкільній ділянці, догляд за рослинами та тваринами. Результатом такої діяльності має стати спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які дозволяють дитині ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту, проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Таким чином, основою формування природознавчої компетентності учня є навчальна діяльність, що має елементи дослідницького або практико-перетворювального характеру та здатна впливати на розвиток рефлексії.

Видатний український педагог В.Сухомлинський особливу роль надавав природі, спілкуванню з нею як фактору розумового розвитку. В книзі «Серце віддаю дітям» вчений зазначав, що завжди прагнув, щоб діти, перш ніж відкрити книгу, прочитати по складах перше слово, навчилися читати сторінки найкращої в світі книги – книги природи. Вчений неодноразово відзначав, що сама природа не виховує, виховує лише активний її вплив. «Мене вражало, – писав вчений, – що захопленість дітей красою перепліталась з байдужістю до долі прекрасного. Захоплення красою – це лише перший паросток доброго почуття, котре слід розвивати, перетворювати у активне прагнення до діяльності». Великий інтерес викликає досвід педагога у сфері розумового виховання учнів через спілкування з природою. Так, В.Сухомлинський обстоював гармонійне поєднання різних організаційних форм навчання, радив вчителям початкових класів не обмежуватися тільки уроком. «Можливо, – писав він, – все те, що приходить до розуму і серця дитини з книжок, з підручника, саме й приходить лише тому, що поряд з книжкою – навколишній світ». Він доводив, що читання «книги природи» під час екскурсій, подорожей повинно бути не звичайним сприйманням картин і образів природи, а початком активного мислення, теоретичного пізнання світу. У своїх працях В.Сухомлинський розкриває різні джерела розумового розвитку дітей. Але найголовнішим із них вважає природу, оскільки краса природи загострює сприймання і пробуджує мислення дітей, визначає здатність до рефлексії. Пусковим механізмом рефлексії вчений вважає існування вираженої потреби дитини у пізнавальній активності, аналізі самої себе, а відтак – з пошуковою спрямованістю поведінки; ситуаціями, що активізують рефлексивні процеси, конкретизують загальне уміння рефлексувати у вигляді сукупності конкретних умінь: здійснювання контролю власних дій, у тому числі й розумових, контролі логіки розгортання своїх думок, міркувань через пошук смислів, здатності бачити невідоме у відомому, в звичному — незвичне, в очевидному – незвичне. «Думка дитини виявляється у її активному ставленні до навколишнього середовища» [3, с.23].

Отже уроки з природознавства вимагають, щоб знання були не тільки метою, але і засобом, інструментом, знаряддям, за допомогою яких формується природознавча компетентність учня початкової школи.

Основними методами навчальної роботи, на яких наполягав видатний педагог були: навчання в зелених класах, складання книжок-картинок про природу, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із живого задачника, навчання у кімнаті казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят матері, троянд, польових квітів, праця в Саду Матері, написання дітьми оповідань, казок. Природничі інтереси педагога були різнобічними: екскурсії в природу, уроки під небом голубим, складання та аналіз казок про предмети та явища довкілля. Найголовнішим завданням, якому підпорядковані всі інші, вчений вважав розвиток у дитини здатності до рефлексії, вміння критично оцінювати свою поведінку з урахуванням можливих наслідків для інших людей і для себе.

Важливим для оптимальної організації процесу навчання та виховання вчений вважав: всебічне вивчення особистісних і навчальних особливостей дитини, поєднання ситуативної і перспективної мотивації учіння, залучення життєвого досвіду дітей. Основними принципами побудови уроку педагог вважав:

- поєднання, об'єднання, злиття роботи, що її виконують учні, з первинним емоційним сприйняттям знань, з їх поглибленням, розвитком;

- залучення учнів до визначення мети роботи, діалогу, ігрових ситуацій, драматизації й імпровізації, парної та групової роботи, рефлексивних суджень тощо;

- оновлення навчального середовища класу, оптимізацію у межах системи і окремого уроку кількості і тривалості вправ для індивідуальної роботи учнів.

Саме діяльнісний підхід, на думку вченого, стає основою формування якості, що визначена в наш час в Державному стандарті як предметна природознавча компетентність.

Педагогічна спадщина В.Сухомлинського дає можливість сучасному вчителю реалізувати завдання сучасної освіти не перевантажуючи маленького учня.

Унікальною збіркою нашого видатного співвітчизника, що була видана останнім часом, стала збірка художніх творів «Всі добрі люди – одна сім'я». До збірки увійшли близько сотні казок, притч та оповідань, дійовими особами яких є олюднені тварини, рослини, природні явища. Всі твори розкривають перед дитиною розмаїття рідної природи, красу навколишнього світу, велич або жалюгідність вчинків людини. Аналіз творів збірки В. Сухомлинського дає можливість вчителю робити не лише літературознавчий аналіз казкових творів та оповідань, але й розкривати реальні взаємозв'язки, властивості явищ та предметів довкілля.

На кожному з уроків природознавства вчителю доцільно було б, на нашу думку, запроваджувати аналіз одного з творів збірки, відповідно до змісту теми, що вивчається. Так, під час вивчення змістової лінії «Взаємозв'язки в природі» аналізуючи оповідання «Фіалка і

бджілка» [3, с.35], вчитель має змогу не тільки розкрити художньо-естетичну цінність твору, проаналізувати образи та композицію, змалювати внутрішню красу героїв, їх прагнення і вчинки, а й розкрити унікальні прикмети передбачення погоди, підтвердження яких діти знаходять на практиці.

Важливою наступною сходинкою у розвитку сприйняття світу природи, яку має опанувати дитина – є вміння складати твори на основі спостережень. Першим елементом діяльності на даному етапі є визначення ідеї, навколо якої буде розгортатися композиція і сюжет майбутнього оповідання або казки, створення образів героїв твору, їх портретна замальовка, визначення, прагнень, переживань, вчинків, внутрішньої краси героїв. Адже, для розвитку своїх творчих здібностей дитина має написати про побачене, пережите. За настановою вчителя, діти складають твір, добирають потрібні слова, створюють образи, формулюють думки, прописують сюжет. Вчитель пропонує приблизну тематику оповідань чи казок, планує екскурсію в природу для накопичення вражень, емоцій, з'ясування екологічних зав'язків. Наводимо перелік тем, за якими вчитель може провести дану роботу: «Золоті пташки осені», «Вже брами літа замикає осінь», «Земля – годувальниця», «Жовтий лист під ноги падає», «Листопад», «Горобина восени», «Двори стоять у хуртовині айстр», «Стояла я і слухала весну», «Очі відкрила конвалія біла», «Зелена аптека», «Знову цвітуть каштани», «Здивовані квіти», «Синичка-скрипель-корифей», «Перепілчине поле», «Горобець із білою бородою», «Пір'їнка і листочок», «Травнева роса-краща вівса», «Їде панна осінь на золотому коні», «Коли серце торкається краси», «Чорнобривці квітнуть у саду, я до них за казкою іду», «Шпак та білка», «Усе моє, все зветься Україна!»

Отже, педагогічну спадщину В.Сухомлинського без перебільшення можна назвати універсальною щодо широти охоплення і дієвості розвитку маленької особистості. Глибоко психологічна, гуманістична суть педагогічної системи великого педагога-гуманіста є її глобальною характеристикою.

Література:

1. Вашуленко М. Літературна творчість В.О.Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М.Вашуленко // Бібліотечка вчителя - 2003.- № 5. С.3.
2. Савчено О. Грані дидактичної системи В.О.Сухомлинського / О.Я.Савченко // Початкова школа – 1993. - №10.-С.16.
3. Сухомлинський В. Всі добрі люди – одна сім'я: [збірка творів] / Василь Сухомлинський ; мал. О. Макієвої. – Х.: ВД «Школа», 2014. – 160 с.
4. Сухомлинський В.О. Гармонія трьох начал // Вибрані твори: У 5т. Т.5. – С.569-578.